

ГЕНДЕРНА КУЛЬТУРА (GENDER CULTURE) – це система уявлень, цінностей, знань, норм, інтересів та потреб, які формують соціокультурні аспекти статі, встановлюють відповідні статуси жінок і чоловіків, визначають їхні ролі, взаємовідносини й моделі поведінки у різних сферах життя, впливають на форми та результати творчої діяльності статей, визначають їхнє місце у картині світу. Гендерна культура виконує світоглядну, аксіологічну, нормативно-регулятивну, адаптаційну, гуманістичну, комунікативну, виховну та ін. функції. Зміст гендерної культури як соціального явища суспільного життя розкривається у забезпеченні умов для всебічного розвитку особистості, гармонійної соціалізації, самореалізації, гуманізації людини й суспільства.

Гендерна культура є однією з ключових категорій гендерних і культурних досліджень, філософським, соціальним, педагогічним, психологічним аспектам якої присвячені праці Р. Айслер, М. Гімбутас, Г. Зіммеля, М. Мід; Р. Айвазової, Т. Вороніної, І. Клименкової, С. Матюшкової; В. Агеєвої, О. Андрієнко, Т. Говорун, Н. Грицяк, О. Кікінежді, О. Кізь, О. Кісь, Л. Кобилянської, Н. Маркової, Т. Мельник, В. Москаленко, Ю. Стребкової, П. Терзі та ін. Сьогодні не існує єдиного визначення цього поняття. У гендерному словнику (2005) Л. Кобилянська і Т. Мельник визначають гендерну культуру як сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлену демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями. Проте різні види гендерної культури можуть бути зумовлені будь-яким політичним устроєм та соціальними інститутами. Дещо доповнюють формулювання Т. Говорун та О. Кікінежді (2004), які вважають, що гендерна культура залежить від суспільного устрою, національних шлюбно-сімейних звичаїв і традицій, релігійних вірувань тощо. У дисертаційному дослідженні П. Терзі (2007) виділено гендерну культуру як «особливий вид культури», властиву суспільству й конкретній людині як суб'єктові суспільних відносин, що відповідає принципам гендерної рівності та демократії. У визначенні П. Терзі звучується розуміння гендерної культури, яке зводиться лише до концепту гендерної рівності. В. Москаленко визначає гендерну культуру суспільства як систему його цінностей, що складає таку надіндивідуальну загальнообов'язкову поза-генетично задану програму, яка наказує індивідам відповідати певним соціокультурним очікуванням відносно прийнятих для даного суспільства «зразків» поведінки і зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої

статі. Таким чином, ґендерна культура відтворює, закріплює і формує відмінності між статями, регулює взаємини жінок та чоловіків в особистому, родинному й соціальному житті.

Ґендерна культура як категорія містить низку *компонентів*, серед яких має місце ґендерна (суспільна та індивідуальна) свідомість, ґендерний світогляд, ґендерні уявлення, ґендерні знання, ґендерні очікування, ґендерні цінності, ґендерні стереотипи, ґендерні ролі, ґендерні відносини, ґендерна чутливість, ґендерна поведінка, ґендерно-специфічні потреби, інтереси, форми та результати творчої діяльності, ґендерна компетентність особистості тощо.

С. Матюшкова класифікує ґендерну культуру: 1) за психологічними проявами – фемінна, маскулінна, андрогінна; 2) за формою прояву – жіноча, чоловіча, безстатева тощо; 3) за владними відносинами – матріархатна, патріархатна, біархатна (егалітарна, партнерська), що займає особливе місце в контексті сучасних наукових досліджень. У низці дефініцій матріархат визначається як форма суспільного устрою, у якому сімейна та політична влада належить жінкам, тому у системі матріархатних ґендерних відносин мати користується найбільшим впливом і найвищим авторитетом. Основи теорії матріархату вперше сформулював німецький історик Й. Я. Бахофен, підґрунтям для поширення якої слугували археологічні артефакти, міфи, роль жінок у ритуалах, культу Великих Богинь, так звані «матріархатні міфи» тощо. Проте за цими даними неможливо стверджувати про реальну владу жінок у соціальному бутті, співрозмірну тій, яку мали чоловіки за патріархату, тому теорія матріархату – «гіпотетична форма суспільного устрою», яка є чоловічим винаходом – роблять висновок Р. Айслер, М. Гімбутас, О. Кісь та інші вчені. Ці ж дослідниці вважають, що між так званим матріархатом та патріархатом існував егалітарний лад (середина I тис. до н.е.), за якого стосунки між жінками і чоловіками визначались через партнерство, рівноправність, принципи взаємоповаги, взаємодопомоги і взаєморозуміння, що є ознаками егалітарної ґендерної культури. Свідченням егалітарного ладу є унікальна цивілізація критської культури, описана Р. Айслер у праці «Чаша і меч» (2003). Про паритетність цінностей та стосунків між жінками і чоловіками свідчать також тексти раннього християнства, канонічні й неканонічні Євангелія, праці сучасних теологів та дослідниць релігії (Барчунової Т. Бер-Сижель Э., Рябової Т., Свенцицької І., Трофимової М. та ін.). Р. Айслер вважає, що за

егалітарною (партнерською, паритетною, «гіланічною», «бархатною») ґендерною культурою реальне майбутнє людства, збереження й розвиток усієї екосистеми Землі, частиною якої є людина. Подібні міркування зустрічаємо також у праці К. Карпенко «Природа і жінка: Перспективи екофемінізму в Україні» (2005), дисертаційних дослідженнях Т. Власової та О. Артем'євої, у яких науковиці, аналізуючи сучасні ґендерні студії, наголошують на важливості етики турботи та відповідальності (за К. Гілліган), які здатні трансформувати цінності техногенної цивілізації.

Перехід до патріархатної ґендерної культури у багатьох європейських суспільствах відбувся із освоєнням кочового способу життя та скотарської діяльності, а також виникненням приватної власності, що призвело до «втрати влади жінок» (К. Маркс) та зникнення матріархату у низці європейських культур.

В основі патріархату лежить авторитет батька; відносини у сім'ї та суспільстві будуються на принципах панування-підлеглості, управління-залежності, сили-підкорення, наказу-залежності, репресивності-абсолютної згоди, агресивності-покірності. Патріархатні цінності, уявлення і повсякденні практики ґрунтуються на ідеології «природного призначення» статей, традиційному ставленні до ролей та обов'язків жінок і чоловіків, їхнього місця у соціальній ієрархії тощо.

Дослідники, які вивчали культуру українського суспільства, розходяться у думках, який тип ґендерних взаємодій та ґендерної культури був домінуючим: одні стверджують, що українська культура є глибоко матріархатною, інші схиляються до думки про її виключно патріархатний характер, треті стверджують, що українські жінки й чоловіки завжди були рівними у своїх правах, на відміну від інших культур, де ознаки патріархатної культури виражені більш помітно. Важко відповісти однозначно про домінуючий вид ґендерної культури українців. З одного боку, українська спільнота відкрита до ідей демократії, рівності, толерантності, справедливості. З другого – сучасний соціально-політичний та культурно-інформаційний простір насичений проявами шовінізму, расизму, ксенофобії, гомофобії, ейджизму, дискримінації за ознакою статі, що виражається у низці політичних гасел, стереотипних образах, символах, сексистських текстах і контекстах у ЗМІ, виступах посадовців, які принижують, зневажають й знеособлюють як жінок, так і чоловіків, обмежують їхні права, звужують можливості для адекватної ідентифікації, успішної соціалізації, гармонійного розвитку та повноцінної

самореалізації особистості у соціумі. Зазначені прояви дозволяють говорити про низький рівень ґендерної культури як на рівні окремої особистості, так і на рівні українського суспільства загалом. Характерними ознаками низького рівня ґендерної культури є відсутність ґендерно-чутливого світогляду, паритетних цінностей, незнання і/чи невиконанням нормативних документів з питань прав людини, зокрема ґендерної рівності, офіційних зобов'язань української держави перед світовою та європейською демократичною спільнотою, нерозумінням і/чи небажанням упроваджувати ключові засади ґендерної рівності, соціальної відповідальності та справедливості у різні сфери діяльності суспільства тощо.

Високий рівень ґендерної культури характеризується наявністю: ґендерно-чутливої самосвідомості; ґендерно-орієнтованого світогляду; ґендерних цінностей, в основі яких лежать рівні права та можливості жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності, рівні обов'язки та відповідальність у виконанні сімейних і професійних ролей, ґендерна справедливість тощо; ґендерної компетентності, що включає в себе ґендерні знання, ґендерні уміння й навички, мотивацію до реалізації принципів ґендерної рівності в особистому та професійному житті, ґендерно-чутливі моделі поведінки та форми діяльності; ґендерну чутливість як здатність особистості помічати факти дискримінації за ознакою статі, протистояти їм та самим не створювати їх.

Для сталого розвитку сучасного українського соціуму актуальне питання формування егалітарної ґендерної культури, що є складним та комплексним процесом, для забезпечення дієвого результату якого потрібна система цілеспрямованих взаємопов'язаних заходів, напрямів і форм роботи, здатних реально змінити існуючу ситуацію у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Література

1. Айслер Р. Чаша та меч : Наша історія, наше майбутнє / Ріане Айслер. — К. : Сфера, 2003. — 355 с.
2. Кісь О. Кого оберігає Берегиня, або Матріархат як чоловічий винахід [Електронний ресурс] / Оксана Кісь. — Режим доступу : http://linguistics.kava.kiev.ua/publications/2008/06/20/kogo_oberigae_beregi_73.html.
3. Мельник Т. 50/50 : Сучасне ґендерне мислення : [словник] / Т. Мельник, Л. Кобелянська. — К. : К.І.С., 2005. — 280 с.
4. Москаленко В. Ґендерна культура суспільства. Ґендерні норми [Електронний ресурс] / В. Москаленко // Соціальна психологія. — Режим доступу : http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_style='font-size:12.0pt;
5. Терзі П. Формування ґендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Пилип Терзі. — Одеса, 2007. — 236 с.

© *Софія Котова-Олійник*